

**VÂRSTA SUBIECTIVĂ ȘI ADAPTAREA
LA ÎMBĂTRÂNIRE DIN PERSPECTIVA PERSOANELOR
VÂRSTNICE DIN PORTUGALIA ȘI ROMÂNIA:
O ANALIZĂ COMPARATIVĂ DE CORELAȚIE
MULTIPLĂ A CONSTRUCTELOR LATENTE¹**

**SOFIA VON HUMBOLDT
ISABEL LEAL
FILIPA PIMENTA
GEORGETA NICULESCU
FLORENTINA PALADA
CORINA PÂNZARU
MIHAELA TUDOSIE
NICOLETA SPIRU
MIHAELA TEODORESCU
IRINA MIHĂILĂ**

Scop: Analiza determinanților reprezentativi pentru adaptarea la îmbătrânire (AI) și vârsta subiectivă (VS) identificați de adulții vârstnici și investigarea constructelor latente ce pot funcționa ca determinanți semnificativi pentru AI și VS, în cadrul populației de vârstnici din Portugalia și România.

AI include atât elemente subiective, cât și obiective și este o funcție multidimensională rezultată dintr-o interacțiune dinamică a unor elemente precum autonomia, controlul, acceptarea de sine, dezvoltarea personală, o rețea socială pozitivă, existența unui scop în viață și generativitatea, ce pot varia în funcție de timp, vârstă, sex, rasă, cultură, boală, statut financiar și societate.

Metode. Măsurătorile au fost efectuate folosind diverse metode, adecvate din punct de vedere cultural fiecărei populații, printre care date demografice și interviuri. Au fost disponibile date complete pentru 64 de adulți cu vârsta

Adresele de contact ale autorilor: Sofia von Humboldt, Isabel Leal, Filipa Pimenta, Departamentul de Cercetare pentru Psihologie și Sănătate, I&D, ISPA, Institutul Universitar de Psihologie Aplicată, Rua Jardim do Tabaco, 34, 1149-041 Lisboa, Portugal, e-mail: sofia.humboldt@gmail.com; ileal@ispa.pt; filipa_pimenta@ispa.pt; **Georgeta Niculescu, Florentina Palada, Corina Pânzaru, Mihaela Tudosie, Nicoleta Spiru, Mihaela Teodorescu, Irina Mihăilă**, Asociația Română de Psihoterapie Centrată pe Persoană, Bd. Camil Ressu nr. 26, București, România, e-mail: georgeta.niculescu@yahoo.com; flo.palada@yahoo.com; corinapin2020@yahoo.com; mttudosie@yahoo.com; nicoleta_spiru@yahoo.com; mihateo@gmail.com; iri05_mihaila@yahoo.com.

¹ Această lucrare a fost susținută de o bursă a Fundației Portugheze de Știință și Tehnologie (FCT) [SFRH/BD/44544/2008].

cuprinsă între 72–99 ani ($M = 80,1$; $SD = 5,8$), 32 adulți români și 32 adulți portughezi. Datele obținute au fost supuse analizei de conținut. Reprezentarea asociațiilor și constructelor latente a fost studiată cu ajutorul unei Analize de Corelație Multiplă (MCA).

Rezultate. Principalul răspuns, oferit de participanții intervievați, pentru determinanții AÎ a fost: „Realizare, împlinire personală și proiecte de viitor” (24,1%). „Cu teamă” (33,3%) a fost identificat ca fiind răspunsul cu cea mai mare frecvență pentru VS. Rezultatele au dezvăluit câte un model pentru fiecare naționalitate. AÎ și VS pentru populația vârstnică portugheză au fost reprezentate printr-un model trifactorial: „împăcat”, „cu suflet tânăr” și „implicat”. Un model tridimensional format din „mulțumit”, „grijuliu” și „preocupat” a fost indicat ca fiind cea mai potrivită alegere pentru populația română de vârstnici.

Concluzii: AÎ relaționează diferit cu VS în cazul adulților vârstnici pentru ambele eșantioane studiate. Concluziile prezentate în această lucrare subliniază potențialul subdezvoltat al unui model general de adaptare la vârstă pentru această populație.

Cuvinte-cheie: adaptarea la îmbătrânire, analiza de corelație multiplă, adulți vârstnici, portughezi, români, vârsta subiectivă.

INTRODUCERE

Creșterea substanțială a numărului de vârstnici din cadrul populației a subliniat nevoia de a reflecta la ce ne ajută în această etapă a vieții pentru a fi fericiți și pentru a avea sentimentul calității vieții. Adaptarea la îmbătrânire (AÎ) a fost inițial descrisă de Cattell (1950) ca fiind potrivirea structurilor interne prin intermediul căreia adaptarea este menținută, fiind stabilită contextual. Abilitatea fiecărei persoane de a se adapta la procesul de îmbătrânire este influențată de factorii de mediu și de limitările impuse de degradarea fizică a organismului.

Deși vârsta cronologică este elementul de referință în baza căruia se cercetează evoluția fizică și psihică la adulții vârstnici, din ce în ce mai mulți cercetători consideră că vârsta subiectivă (VS) este un indicator al dezvoltării și o perspectivă personală interesantă, ca bază de explorare a funcționării ființei umane/individului (Barak, 2009; Montepare, 2009). VS derivă dintr-un proces de ajustare a percepției asupra vârstei, ce indică vârsta resimțită personal de fiecare individ de-a lungul vieții (Kleinspehn-Ammerlahn și alții, 2008). Mai mult decât atât, îndeplinirea cu succes a unor provocări ale vieții poate duce la o percepție mai pozitivă asupra vârstei (Ward, 2010). De asemenea, datorită rezultatelor empirice inconsistente, termenul „ajustare” a fost folosit cu o frecvență mai scăzută în literatura geriatrică (Kozma și alții, 1991). În plus, până la această dată, nicio cercetare nu și-a concentrat atenția pe relația dintre AÎ și VS.

Practic, nicio țară din Europa nu a putut evita îmbătrânirea considerabilă a populației. În țări din sudul Europei, precum Portugalia, și din zona de est, fostă comunistă, și anume România, procentul populației de vârstnici a depășit 15% în

2000. Acest grup de țări a ajuns la nivelul actual al populației de vârstnici pe diverse căi (de exemplu, sincronizarea și nivelul scăzut de fertilitate și creșterea speranței de viață), ceea ce indică faptul că variațiile apărute în cadrul populației între tineri și vârstnici nu sunt rezultatul unui proces demografic singular și uniform (Immerfall și Therborn, 2011).

În 2001, procentul de vârstnici din Portugalia (16,4%) l-a depășit, pentru prima dată, pe cel al tinerilor (16%). Portughezii se bucură de una dintre cele mai ridicate speranțe de viață: 77 ani pentru bărbați și 83 ani pentru femei (ÎNE, 2005; WHO, 2011). Totuși, starea lor socială și psihologică este în mare parte necunoscută.

Pe de altă parte, un declin al populației a fost înregistrat până acum doar în statele foste comuniste din estul Europei, fiind valabil pentru majoritatea lor. Aceste țări au înregistrat o creștere foarte mică în ceea ce privește speranța de viață atât în ultimii ani ai regimului comunist, cât și în primii ani de tranziție (Immerfall și Therborn, 2011). Populația vârstnică (60 ani și peste) în România, în 2010, este de 4 352 487 de persoane dintre care 1 823 195 bărbați și 2 529 292 femei, adică populația vârstnică reprezintă 20,3% din populația totală: 17,5% bărbați, 23% femei din populația generală, conform subcapitolului „Populația României la 1 iulie 2010. Principalele caracteristici demografice” (INS, 2011). Comparativ cu 1 iulie 2007, în anul 2010 se remarcă reducerea ponderii populației tinere (de 0–14 ani) de la 15,3% la 15,1% și creșterea ponderii celei vârstnice (de 60 ani și peste) de la 19,4% la 20,3%.

Totuși, în privința integrării familiale și a solidarității, în țările sud și est-europene situația este mult mai bună decât în cele din partea de nord; pe de altă parte, țările estice arată rezultate mai scăzute în ce privește starea de bine, satisfacția vieții și fericirea. Cu toate acestea, Portugalia este singurul stat membru cu un nivel al satisfacției vieții comparabil cu cel al țărilor foste comuniste (Immerfall și Therborn, 2011).

Considerăm că pentru studiul acestei teme și atingerea obiectivului propus este recomandată utilizarea metodologiei calitative. De fapt, dimensiunile subiective, ce ating nucleul personal al sensului și al propriei definiții, pot fi inaccesibile printr-un chestionar-tip (Colwell, 2007; Dornburg, 2006; Potter și Hepburn, 2005). Mai mult decât atât, studiile care folosesc metode calitative, cum ar fi interviuri de profunzime supuse analizei de conținut, facilitează o explorare profundă a conceptelor de AÎ și VS la adulții vârstnici. Nu am găsit nicio cercetare anterioară pentru un model global care să reunească conceptele de „adaptare” și „vârstă”. Tocmai de aceea această cercetare speră să aducă o contribuție inedită literaturii existente prin: (a) identificarea categoriilor ce au influențat AÎ și VS la populația vârstnică din Portugalia și România; (b) cercetarea constructelor latente ce pot funcționa ca determinanți majori pentru AÎ și VS; (c) examinarea potențialelor mecanisme explicative a conceptelor sus-numite și (d) înțelegerea relației dintre AÎ și VS. Rezultatele sugerează că legătura ipotetică dintre cele două concepte există.

METODA

Participanți

Lotul pe care a fost realizat prezentul studiu a fost format din 64 de persoane neinstituționalizate (32 de români și 32 de portughezi), cu vârste de peste 72 de ani (media vârstelor = 80,1; deviația standard = 5,8; intervalul vârstelor: 72–99), 65,6% femei, 50,0% portugheze, 57,8% căsătorite și 68,8% pensionare. Obținerea eșantionului de participanți s-a bazat pe disponibilitatea respondenților a căror recrutare s-a realizat neprobabilistic prin afișarea unor anunțuri pe panourile unor centre universitare și ale unor centre comunitare din zonele orașelor Lisabona și București. Au fost incluși adulți cu vârste înaintate în cazul în care nu au fost diagnosticați cu tulburări mentale severe conform DSM-IV și excluși dacă au avut dificultăți în a completa Mini-Mental State Examination (MMSE) (Folstein și alții, 1975). *Tabelul nr. 1* prezintă caracteristicile participaților la interviu.

Tabelul nr. 1

Caracteristicile participanților (vârsta 72–99 ani)

	n	%
Sex		
Bărbați	22	34
Femei	42	66
Nivel educațional		
Studii obligatorii	12	19
Studii liceale	29	45
Studii universitare	8	13
Studii postuniversitare	15	23
Stare civilă		
Căsătorit(ă)	37	58
Văduv(ă)	24	37
Necăsătorit(ă)	3	5
Status profesional		
Pensionar	44	69
Specialist	9	14
Artist	2	3
Necalificat	9	14
Naționalitate		
Portugheză	32	50
Română	32	50

Notă: Total participanți, n = 64; Media de vârstă = 80,1 ani; Deviația standard = 5,8.

Măsurători și procedee

Interviurile semistructurate au fost aplicate pe baza unui ghid de interviu, acasă la participanți. Fiecare interviu a fost realizat individual. Participanților li s-a

făcut o scurtă descriere a studiului la telefon și apoi au fost invitați să participe personal la interviu.

Ca o linie directoare a interviurilor, noi considerăm AÎ ca o funcție inclusivă a interacțiunii dinamice a elementelor obiective și subiective referitoare la starea de bine din perspectiva fizică, mentală și socială și nu doar prin absența bolilor (Bauer și McAdams, 2004; Keyes și alții, 2002; Ryff, 1989) și VS referitor la vârsta resimțită de către participanți (Barak, 2009; Barrett, 2005; Montepare, 2009).

Datele au fost analizate folosindu-se analiza de conținut și următoarele procedee: a) dezvoltarea unor categorii emergente majore, care se exclud reciproc, așa cum au rezultat din cele 64 de interviuri, pentru fiecare dintre cele două categorii preexistente: VS („Cum vă simțiți în ceea ce privește vârsta dvs.?”) și „determinanții din AÎ” („Mi-ar plăcea să înțeleg ce anume contribuie, din punctul dvs. de vedere, la adaptarea la îmbătrânire în această etapă a vieții dvs.”); b) crearea unei liste de coduri; c) analiza cuvânt cu cuvânt a răspunsurilor exacte și caracterizărilor pentru cea mai bună încadrare într-o categorie emergentă dată; d) derivarea unor categorii emergente majore până în punctul obținerii unor rezultate teoretice (Bardin, 2007; Morse, 1995). Structura de categorii astfel obținută a fost supusă unei analize și unui *feed-back* critic extern din partea unor specialiști cu experiență în domeniul adulților în vârstă. O analiză independentă a celor 64 de interviuri a fost făcută de doi psihologi, ambii profesori universitari, și apoi au fost formulate o serie de concluzii comune referitoare la această temă.

Reprezentarea asocierilor între categoriile emergente obținute din analiza de conținut și constructele latente care pot acționa ca determinanți majori la adulții vârstnici, recunoscute prin VS și determinate de AÎ au fost evaluate printr-o Analiză de Corelație Multiplă. Datele au fost prelucrate folosind programul SPSS pentru Windows (versiunea 19.0; SPSS Inc., Chicago, IL).

Considerații etice

Fundația portugheză pentru știință și tehnologie (FCT), Institutul Universitar pentru Psihologie Aplicată și Asociația Română de Psihoterapie Centrată pe Persoană (ARPCP) au aprobat prezentul studiu. Din partea tuturor participanților s-a primit un acord de participare informal și protocolul de desfășurare a studiului a fost aprobat de Secția de cercetări în psihologie și coordonare a stării de sănătate.

REZULTATE

Analiza de conținut: Categoriile emergente ale AÎ și VS

Rezultatele obținute din analiza de conținut indică șapte categorii emergente din răspunsurile la AÎ, denumite: (a) „realizări, împlinire personală și proiecte viitoare”, (b) „ocupație, profesie, autonomie și timp de relaxare”, (c) „starea de sănătate, funcționarea fizică și intelectuală”, (d) „valorizarea timpului și vârstei”, (e) „familia, atașamentul social și interpersonal”, (f) „stabilitate, calitate și situație

financiară” și (g) „semnificația limitării și probleme existențiale”. „Realizări, împlinire personală și proiecte viitoare” a fost determinantul cel mai des menționat din AÎ, de către 24,1% dintre participanți, așa cum se poate vedea în *Tabelul nr. 2*. Cercetătorii au identificat cinci categorii pentru VS: (a) „în acord” (b) „fără îngrijorare”, (c) „cu teamă”, (d) „cu suflet tânăr” și (e) „suficient de bine”. „Cu teamă”, (33,3%) a fost cel mai menționat răspuns pentru VS pentru ambele loturi de participanți, atât cel portughez cât și cel român (*Tabelul nr. 2*).

Tabelul nr. 2

Rezumatul principalelor categorii ce rezultă din conținutul analizei precategoriilor „vârstă subiectivă” și „determinanți ai adaptării la îmbătrânire”

Precategorie	Categorie	Frecvența de apariție	Procent din totalul respondenților (n = 64)
Vârsta subiectivă	În acord	30	18
	Fără îngrijorare	12	7
	Cu teamă	55	33
	Suflet tânăr	16	10
	Suficient de bine	52	32
Scorul precategoriilor „vârstă subiectivă”		165	100,0
Determinanți ai adaptării la îmbătrânire	Familie, legături sociale și interpersonale	15	11
	Stare de sănătate, funcționare fizică și intelectuală	15	11
	Ocupație, profesie, autonomie, și petrecere a timpului liber	19	14
	Realizare, împlinire personală, și proiecte de viitor	33	24
	Stabilitatea și calitatea situației financiare	21	15
	Valorizare a timpului și a vârstei	18	13
	Înțelegerea limitărilor și problemelor existențiale	16	12
Scorul precategoriilor „determinanți ai adaptării la îmbătrânire”		137	100,0

Analiza de Corespondență Multiplă pentru categoriile emergente din AÎ și VS

Rezultatele Analizei de Corespondență Multiplă indică un model pentru ambele precategorii, cu diverși factori și încărcătură factorială și estimează structura corelațională a precategoriilor din studiul nostru: AÎ și VS.

Realizând un model general care articulează conceptele de „adaptare” și „vârstă”, noi am avut în vedere o structură corelațională a precategoriilor din studiul nostru (determinanții din AÎ și VS). Rezultatele au indicat un model tridimensional (totalizând 85,0% din variația totală) compus din: „împăcat”, „cu suflet tânăr” și „implicat” drept cea mai bună reprezentare pentru lotul portughez (*Tabelul nr. 3*) și un model tridimensional (totalizând 74,3% din variația totală) compus din: „satisfăcut”, „grijuliu” și „preocupat” drept cea mai bună reprezentare pentru lotul român (*Tabelul nr. 4*).

Tabelul nr. 3

Reprezentarea tridimensională a modelului global ce asociază conceptele „adaptare” și „vârstă” pentru adulții vârstnici portughezi: saturația factorială pe dimensiuni, saturația factorială medie și varianța explicată

Domenii	Dimensiuni			Medie
	Împăcat(ă)	Suflet tânăr	Implicat(ă)	
În acord	0,78	0,09	0,01	0,29
Fără îngrijorare	0,19	0,61	0,00	0,27
Cu teamă	0,78	0,09	0,01	0,29
Suflet tânăr	0,19	0,62	0,02	0,28
Suficient de bine	0,81	0,14	0,00	0,32
Familie, legături sociale și interpersonale	0,02	0,00	0,91	0,31
Stare de sănătate, funcționare fizică și intelectuală	0,02	0,00	0,91	0,31
Ocupație, profesie, autonomie și petrecere a timpului liber	0,06	0,05	0,37	0,16
Realizare, împlinire personală și proiecte de viitor	0,65	0,06	0,04	0,25
Stabilitatea și calitatea situației financiare	0,81	0,14	0,00	0,32
Valorizare a timpului și a vârstei	0,12	0,73	0,00	0,28
Înțelegerea limitărilor și problemelor existențiale	0,15	0,77	0,00	0,31
Valoare proprie	4,59	3,31	2,20	3,40
Inerție	0,38	0,28	0,19	0,28
% de dezacord	38,3	27,7	19,1	28,3

Tabelul nr. 4

Reprezentarea tridimensională a modelului global ce asociază conceptele „adaptare” și „vârstă” pentru adulții vârstnici români: saturația factorială pe dimensiuni, saturația factorială medie și varianța explicată

Domenii	Dimensiuni			Medie
	Satisfăcut(ă), mulțumit(ă)	Atent(ă)	Preocupat(ă)	
În acord	0,06	0,81	0,00	0,29
Fără îngrijorare	0,61	0,11	0,06	0,26
Cu teamă	0,00	0,02	0,80	0,27
Suflet tânăr	0,61	0,11	0,06	0,26
Suficient de bine	0,00	0,018	0,78	0,26
Familie, legături sociale și interpersonale	0,83	0,00	0,03	0,29
Stare de sănătate, funcționare fizică și intelectuală	0,83	0,00	0,03	0,29
Ocupație, profesie, autonomie și petrecere a timpului liber	0,00	0,20	0,35	0,18
Realizare, împlinire personală și proiecte de viitor	0,11	0,02	0,01	0,05
Stabilitatea și calitatea situației financiare	0,54	0,00	0,06	0,20
Valorizare a timpului și a vârstei	0,06	0,82	0,01	0,30
Sentimentul limitării și problemelor existențiale	0,05	0,89	0,01	0,32
Valoare proprie	3,71	2,99	2,22	2,97
Inerție	0,31	0,25	0,18	0,25
% de dezacord	30,88	24,96	18,46	24,77

DISCUȚII

Acest set de rezultate vorbește clar despre noțiunea tipică de adaptare la îmbătrânire așa cum indică studiul de față, prin emergența determinantilor din categoria AÎ. „Realizări, împlinire personală și proiecte viitoare” și „stabilitate, calitate și situație financiară” au fost elementele cel mai des indicate de către participanții la studiu. Cât privește VS, 66,7% din numărul total de participanți au exprimat pozitiv vârsta subiectivă.

Pentru participanții portughezi, cel mai reprezentativ factor, „împăcat”, a fost menționat de 38,3% din variația totală, în timp ce pentru participanții români, „satisfăcut” reprezintă 30,9% din variația totală. „Implicat” a fost factorul cel mai puțin reprezentativ pentru vârstnicii portughezi (19,1% din variația totală) și „preocupat” pentru participanții români (18,5% din variația totală).

Referitor la structura corelațională a celor două precategorii, determinantele din AÎ și VS, MCA a evidențiat că ea este explicată în mare măsură de un model cu trei factori pentru fiecare națiune în parte. Astfel, pentru participanții portughezi, „în acord”, „cu teamă”, „suficient de bine”, „realizări, împlinire personală și proiecte viitoare” și „stabilitate, calitate și situație financiară” au constituit primul factor („împăcat”). Literatura de specialitate indică faptul că adulții vârstnici se simt conștienți, determinați și mai agreabili decât adulții de vârstă mijlocie sau tineri (Allemand și alții, 2008).

Al doilea factor („cu suflet tânăr”) a grupat „fără îngrijorare”, „cu suflet tânăr”, „valorizarea timpului și a vârstei” și „semnificația limitării și probleme existențiale”: astfel, adulții vârstnici au reflectat și combinat timpul, vârsta, semnificația limitării și alte probleme existențiale. Rezultate ale unor studii anterioare au evidențiat o relație dinamică în timp, în sensul că apropierea subiectivă de moarte a crescut ca funcție a apropierii obiective de moarte (Kotter-Grühn și alții, 2010). Mai mult, literatura de specialitate tot mai numeroasă sugerează că succesul în a face față provocărilor poate conduce spre o percepție mai pozitivă a vârstei (Kleinspehn-Ammerlahn și alții, 2008; Ward, 2010).

Mai mult decât atât, în studiul nostru, al treilea factor („implicat”) include „familia, legături sociale și interpersonale”, „starea de sănătate, funcționarea fizică și intelectuală” și „ocupație, profesie, autonomie și timp liber, de relaxare”. Această din urmă categorie are o pondere redusă (0,370) în al treilea factor, ceea ce indică faptul că ea nu este foarte semnificativă în cadrul acestui factor. Uzura relațiilor sociale asociată vârstei este atribuită, parțial, pierderii abilităților funcționale, problemelor de sănătate și discontinuităților relațiilor personale. Trebuie menționat că adulții vârstnici trăiesc în interiorul unor rețele de relații sociale relativ stabile, care oferă contacte regulate de-a lungul timpului (Lang, 2001). În fapt, persoanele în vârstă au un număr limitat de potențiali prieteni apropiați dintre care să poată alege și doar cei care au mai puține probleme de sănătate își pot permite să fie mai selectivi în alegerile lor (Schafer, 2011). Mai mult, există cercetători care au prezentat posibilitatea ca prietenii să contribuie într-o mai mare măsură la starea de bine decât familia. În plus, oamenii de știință, care s-au centrat pe activități, este

probabil că vor găsi prietenia ca aducătoare de mari satisfacții și că numărul prietenilor poate fi un indicator al tipului și frecvenței activităților sociale (Cheng și alții, 2011).

Pentru participanții români care locuiesc în comunitate, primul factor „satisfăcut” asociază factorii: „fără îngrijorare”, „suflet tânăr”, „familie, legături sociale și interpersonale”, „stare de sănătate, funcționare fizică și intelectuală”, „stabilitatea, calitatea situației financiare” și „realizare, împlinire personală, și proiecte de viitor”.

Totuși, cea de-a șasea categorie (0,114) a avut o pondere mică în acest factor, ceea ce arată că această categorie nu este foarte semnificativă. Pentru românii vârstnici, care locuiesc în București, atunci când suportul familial nu a fost disponibil au fost exploatate forme mai variate de suport care să vină în sprijinul nevoilor lor (ex.: prieteni, colegi de serviciu, vecini). În ceea ce privește valorile legate de integrarea familială și de solidaritate, cei din Europa de Est sunt mult mai bine situați față de cei din nordul Europei (Immerfall și Therborn, 2011). De altfel, teoria selectivității socioemoționale subliniază discreția adulților vârstnici și preferința lor de a-și alege propriile legături sociale. Mai mult decât atât, tendința ca adulții vârstnici mai sănătoși să fie aleși de persoane din aceeași generație ar putea însemna pur și simplu că o stare mai bună de sănătate este asociată cu o mai mare sociabilitate (Schafer, 2011). În plus, datele din literatură sugerează că activitățile productive contribuie la starea de bine a vârstnicilor (Wahrendorf și Siegrist, 2010), iar angajamentul profesional, în special cel cu colegii, creativitatea și statusul productiv contribuie la procesul de a îmbătrâni frumos.

Al doilea factor „grijuliu” este legat de cel „în acord” de „valorizarea timpului și a vârstei”, de „înțelegerea limitării și problemelor existențiale”. Anterior, în literatură s-a arătat că, în psihologia dezvoltării speranței de viață, percepția ca viața să se apropie de sfârșit este operaționalizată, printre altele, în conceptul „perspective asupra viitorului” (Kotter-Grühn și alții, 2010), aspect care s-a bucurat de o atenție specială în contextul teoriei selectivității socioemoționale (Carstensen, 2006). Mai mult decât atât, experiența și conștientizarea că viața se scurge duce schimbarea tendințelor extrinseci-instrumentale în obiective intrinseci sau egotranscendente (Brandtstädter și Rothermund, 2003; Brandtstädter et al., 2010).

„Cu teamă”, „suficient de bine” și „ocupație, profesie, autonomie și petrecerea timpului liber” au constituit al treilea factor („congruent”). Oricum, a treia categorie (.353) are o pondere slabă în acest factor, fapt care a indicat că această categorie nu este foarte semnificativă în acest factor. Fericirea adulților vârstnici ar putea fi consolidată atunci când tipurile de solicitări pe care le implică o ocupație (ex.: sociale, fizice, cognitive) se potrivesc activităților specifice de odihnă, ceea ce ușurează revenirea aspectelor specifice ale sistemelor psihobiologice (ex.: sociale, fizice, cognitive) la nivelurile normale (Oerlemans și alții, 2011).

De altfel, colaborarea dintre savanți, cercetători și gerontologi sociali va contribui la punerea în evidență a modalităților de întregire a potențialului de a îmbătrâni frumos. Cercetările viitoare ar trebui să depășească limitele acestui studiu.

Cu toate că au fost recrutate eșantioane diferite de participanți, prin folosirea unei metode de probă comode ar fi putut rezulta unele erori de selecție. În plus nu există certitudine că alți cercetători nu ar putea lucra cu categorii diferite. Așadar, cercetarea calitativă a fost necesară pentru a maximiza validitatea și a sublinia nevoia ca cercetătorii și profesioniștii din sănătate să fie receptivi la percepțiile variate ale adulților vârstnici.

Este necesară o cercetare suplimentară a cadrului conceptual al adaptării la îmbătrânire în cazul vârstnicilor. De altfel, acest studiu reprezintă un precedent pentru dezvoltarea unui instrument de evaluare destinat măsurării adaptării la îmbătrânire a adulților vârstnici și este o parte a unei cercetări cantitative pe o scară mai largă ce examinează starea subiectivă de bine, sentimentul de coerență și calitatea vieții. Lucrările ulterioare vor raporta evaluarea și testarea psihometrică a măsurii. Rezultatele acestui studiu pot fi o parte a unei evaluări extinse a vârstnicilor. Accentul pus pe diversitatea modurilor de a îmbătrâni frumos prezentate în această lucrare reprezintă o contribuție importantă la potențialul subevaluat al conceptului de adaptare la îmbătrânire al acestei populații și asocierea acestuia cu vârsta subiectivă. Deși avem câțiva posibili indicatori ai calității îngrijirii (persoanelor în vârstă), ar trebui să aprofundăm această discuție la nivelul Uniunii Europene, pentru a putea stabili care sunt strategiile de intervenție de bază versus strategiile de intervenție suplimentare. De altfel, înțelegerea diferențelor dintre populațiile vârstnice este obiectivul suprem al strategiilor și politicii de intervenție.

CONCLUZII

Studiul de față are un pronunțat caracter exploratoriu, dat fiind numărul mic al subiecților investigați. Cu toate acestea, rezultatele cercetării întreprinse susțin importanța cunoașterii aspectelor legate de vârsta subiectivă și a procesului adaptării la îmbătrânire, fiind puse în evidență o serie de categorii specifice pentru fiecare în parte. Totodată, s-a constatat că loturile de vârstnici români și portughezi se diferențiază în ambele privințe.

BIBLIOGRAFIE

1. Allemand, M., Zimprich, D., Hendriks, A. A. J., *Age Differences in Five Personality Domains Across the Life Span*, în „Developmental Psychology”, nr. 44(3), 2008, pp. 758–770.
2. Barak, B., *Age identity: A cross-cultural global approach*, în „International Journal of Behavioral Development”, nr. 33, 2009, pp. 2–11.
3. Bardin L., *Análise de conteúdo*, Lisboa, Portugal, Edições 70, 2007.
4. Barrett, A. E., *Gendered experiences in midlife: Implications for age identity*, în „Journal of Aging Studies”, nr. 19, 2005, pp. 163–183.
5. Brodsky, S. L., *The Psychology of Adjustment and Well-Being*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1988.
6. Bauer, J. J., McAdams, D. P., *Growth goals, maturity, and well-being*, în „Developmental Psychology”, nr. 40(1), 2004, pp. 114–127.

7. Carstensen, L. L., *The influence of a sense of time on human development*, în „Science”, nr. 312, 2006, pp. 1913–1915.
8. Cattell, R. B., *Personality*, New York, McGraw-Hill, 1950.
9. Cheng, S.-T., Li, K.-K., Leung, E. M. F., Chan, A. C. M., *Social Exchanges and Subjective Well-being: Do Sources of Positive and Negative Exchanges Matter?*, în „The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences”, nr. 66(6), 2011, pp. 708–718. disponibil online la <http://dx.doi.org/10.1093/geronb/gbr061>.
10. Erikson, E. H., Erikson, J. M., Kivnick, H., *Vital involvement in old age*, New York, W.W. Norton & Company, 1986.
11. Folstein, M. F., Folstein, S. E., McHugh, P. R., *Mini-mental state. A practical method for grading the cognitive state of patients for the clinician*, în „Journal of Psychiatric Research”, nr. 12, 1975, pp. 189–198.
12. Hatch, L. R., *Beyond Gender Differences: Adaptation to Aging in Life Course Perspective*, Amityville, NY, Baywood, 2000.
13. Immerfall, S., Therborn, G., *Handbook of European Societies: Social Transformations in the 21st Century*, Cambridge, Springer, 2011.
14. Keyes, C. L. M., Shmotkin, D., Ryff, C. D., *Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions*, în „Journal of Personality and Social Psychology”, nr. 82(6), 2002, pp. 1007–1022.
15. Kleinspehn-Ammerlahn, A., Kotter-Grühn, D., Smith, J., *Self-Perceptions of Aging: Do Subjective Age and Satisfaction With Aging Change During Old Age?*, în „Journal of Gerontology”, nr. 63B(6), 2008, pp. 377–385.
16. Kotter-Grühn, D., Daniel Grühn, D., Smith, J., *Predicting one's own death: the relationship between subjective and objective nearness to death in very old age*, în „European Journal of Ageing”, nr. 7(4), 2010, pp. 293–300.
17. Kozma, A., Stones, M. J., McNeil, J. K., *Psychological well-being in later life*, Markham, Butterworths, 1991.
18. Lang, F., *Regulation of social relationships in later adulthood*, în „Journal of Gerontology”, nr. 56B, 2001, pp. 321–326.
19. Montepare, J. M., *Subjective age: Toward a guiding lifespan framework*, în „International Journal of Behavioral Development”, nr. 33, 2009, pp. 42–46.
20. Morse, J. M., *The significance of saturation*, în „Qualitative Health Research”, nr. 5, 1995, pp. 147–149.
21. Neri, A. L., Cachioni, M., Resende, M. C., Atitudes em relação à velhice, în Freitas, E. V., Py, L., Neri, A. L., Caçado, F. A. X., Gorzoni, M. L., Rocha, S. M., *Tratado de Geriatria e Gerontologia*, Rio de Janeiro, Guanabara-Koogan, 2002, pp. 972–980.
22. Oerlemans, W. G. M., Bakker, A. B., Veenhoven, R., *Finding the key to happy aging: A day reconstruction study of happiness*, în „Journal of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences”, nr. 66(6), 2011, pp. 665–674.
23. Popa, A., *Percepția socială asupra vârstnicilor între obiectivitate și distorsiune. Studiu exploratoriu*, în „Calitatea vieții”, nr. 1–4, 2000, pp. 91–100.
24. Rădulescu, S. M., Fenomenul de corupție ca tip de inovație socială în contextul stării anomic care caracterizează tranziția în România, în „Sociologie Românească” nr. 4(3), 1993, pp. 375–387.
25. Ryff, C. D., *Beyond Ponce de Leon and life satisfaction: new directions in quest of successful aging*, în „International Journal of Behavioral Development”, nr. 12, 1989, pp. 35–55.
26. Ryff, C. D., Keyes, C. L. M., *The structure of psychological well-being revisited*, în „Journal of Personality and Social Psychology”, nr. 69(4), 1995, pp. 719–727.
27. Schafer, M. H., *Health and Network Centrality in a Continuing Care Retirement Community*, în „The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences”, nr. 66B(6), 2011, pp. 795–803.
28. Stevens-Ratchford, R. G., Diaz, T., *Promoting successful aging through occupation: An examination of engagement in life: A look at aging in place, occupation and successful aging. Activities*, în „Adaptation and Aging”, nr. 27(4), 2003, pp. 19–37.

29. Stevens-Ratchford, R. G., *Occupational engagement: Motivation for older adult participation*, în „Topics in Geriatric Rehabilitation”, nr. 21(23), 2005, pp. 171–181.

30. Wahrendorf, M., Siegrist, J., *Are changes in productive activities of older people associated with changes in their well-being? Results of a longitudinal European study*, în „European Journal of Aging”, nr. 7(2), 2010, pp. 59–68.

31. Ward, R. A., *How old am I? Perceived age in middle and later life*, în „International Journal Human Development”, nr. 71(3), 2010, pp. 167–184.

32. Instituto Nacional de Estatística (INE), *Projeções da população residente, NUTS III – 2000–2050*, Lisboa, INE, 2005.

33. World Health Organization Quality of Life (WHO), *World Health Statistics 2011*, 2011.

Purpose: To analyze the contributors of adjustment to aging (AtA) and subjective age (SA) identified by older adults and to investigate the latent constructs that can work as major determinants in AtA and SA in an older Portuguese and Romanian population.

AtA includes both subjective and objective elements and it is a multi-dimensional function of the dynamic interaction of elements such as autonomy, control, self-acceptance, personal growth, positive social network, purpose in life (Bauer & McAdams, 2004; Keyes, Shmotkin & Ryff, 2002; Ryff, 1989; Ryff & Keyes, 1995) and generativity (Erikson, Erikson, & Kvinick, 1986) that may vary with time, age, gender, race, culture, illness, financial status and society (Neri, Cachioni, & Resende, 2002).

Methods: Measures were completed, using a variety of culturally appropriate methods, including demographics and interviews. Complete data were available for 64 older adults aged between 72–99 years ($M = 80.1$; $SD = 5.8$), 32 adults from Romania and 32 from Portugal. Data was subjected to content analysis. Representation of the associations and latent constructs were analyzed by a Multiple Correspondence Analysis (MCA).

Results: The most prevalent response of the interviewed participants for contributors to AtA was ‘Accomplishment, Personal Fulfillment, and Future Projects’ (24.1%). ‘With apprehension’ (33.3%) was identified as the most frequent SA response. Findings showed a model for each nationality. AtA and SA for Portuguese elderly were explained by a three-factor overall model: ‘conciliated’, ‘young-at-heart’ and ‘involved’. A three-dimension overall model formed by ‘satisfied’, ‘attentive’ and ‘concerned’ was indicated as a best-fit solution for Romanian elderly.

Finally we can say that: SA is differently related to AtA in older adults in both samples. The findings presented in this paper highlighted the under-developed potential of an adjustment to age overall model for this population.

Keywords: Adjustment to Aging; Multiple Correspondence Analysis; Older Adults; Portuguese; Romanian; Subjective Age.

Primit: 2.08.2012
Redactor: Ioan Mărginean

Acceptat: 03.12.2012